

Studia Socjologiczne, 2003, 1–4 (168–171)

Instytut Filozofii i Socjologii, Komitet
Socjologii, Polska Akademia Nauk.

Polský čtvrtletník *Studia Socjologiczne* začal vycházet v roce 1961. Má tedy za sebou již poměrně dlouhou historii, která je zároveň dosti věrným odrazem vývoje, kterým od šedesátých let procházela celá polská sociologie. Vznik časopisu úzce souvisel s obnovou sociologické práce a sociologických institucí, k němuž hlavním impulzem byly politické změny v Polsku zahájené v říjnu 1956. Ty umožnily, že po období první poloviny padesátých let, kdy sociologie z rozhodnutí tehdejších mocenských orgánů přestala být uznávána za vědeckou disciplínu s veškerými institucionálními důsledky, které to mělo, se všechny sociologické aktivity v Polsku opět plně obnovily a polská sociologie se začala nebývale dynamicky rozvíjet. To se výrazně odrazilo i v časopisecké produkci.

Roku 1957 bylo obnoveno vydávání periodika *Przegląd Socjologiczny*, nejstaršího polského sociologického časopisu, založeného již v roce 1930 Florianem Znanieckým. Díky úsilí Józefa Chafasińskiego se objevil nový čtvrtletník *Kultura i Społeczeństwo*, který se od počátku zaměřoval na otázky spjaté se všemi vědami o kultuře, nicméně sociologická problematika v něm vždy převažovala. Ukázalo se však, že ani tyto dva časopisy nejsou s to vstřebat bohatou nabídku příspěvků stále se rozrůstající polské sociologické obce a objevovaly se i názory, že také plně neprezentují to, co se aktuálně v sociologii děje. To bylo hlavní příčinou toho, že počátkem šedesátých let začaly vycházet další tři sociologické časopisy, a to *The Polish Sociological Bulletin*, *Roczniki Socjologii Wsi* (časopis vzniklý v roce 1936, jehož vydávání však přerušila 2. světová válka a po ní už nebyl obnoven) a již uvedený čtvrtletník *Studia Socjologiczne*.

Jeho prvním šéfredaktorem byl Zygmunt Bauman, jenž se také o jeho založení nejvíce zasloužil. Pro členy redakce, jež okolo sebe shromáždil, bylo typické, že to byli sociologové mladší generace, kteří vystudo-

vali již po válce. Většina z nich byla zaměřena hlavně na problematiku sociologické teorie a hlásila se k marxismu jako ke svému ideovému i metodologickému východisku. Časopis se od počátku orientoval na sociologickou problematiku v celé její šíři, tj. na teorii, metodologii, výsledky empirických výzkumů i na odvětvové sociologické disciplíny. Díky vysoké úrovni svých příspěvků a díky atraktivnímu způsobu redigování se velmi rychle stal nejvýznamnějším polským sociologickým periodikem. Jeho čtenáři nebyli zdaleka pouze sami sociologové, ale nacházel ohlas a o jeho příspěvcích se diskutovalo i v širší zainteresované veřejnosti. Přesvědčivě to potvrzují mj. slova Z. Baumana, jimiž zahájil svůj referát *Dynamika vývoje polské sociologie*, přednesený v rámci 3. společné vědecké konference Varšavské a Karlovy univerzity 27. 4. 1965 na FF UK v Praze: „*Studia Socjologiczne* – vědecký čtvrtletník Polské akademie věd, náročný časopis psaný odborným jazykem a vzdálený jakékoli běžné popularitě, mizí z knihkupectví během dvou až tří dní po svém vydání.“

Časopis byl v šedesátých letech s mimořádným zájmem sledován a čten, ostatně jako mnohé další polské sociologické publikace, také u nás. I ti, kdož z jakýchkoli důvodů k němu neměli přístup, byli o něm pravidelně během let 1966–69 informováni díky obsáhlým recenzím Dušana Slávika v *Sociologickém časopise*. Ve zmíněném období jich vyšlo celkem šest a jejich autor v nich referoval o všech číslech ročníku 1965 a 1966 a naposledy o prvním čísle z roku 1967. Zdá se, že i dnes může být docela užitečné na tuto činnost D. Slávika, byť po dlouhých téměř čtyřech desetiletích, navázat.

Současným šéfredaktorem polského čtvrtletníku je Janusz Mucha, profesor Institutu sociologie na Univerzitě M. Koperníka v Toruni. Na jeho redigování se podílí se šestičlennou redakční radou a se sedmi členy redakce. Redaktorem každého čísla je vždy jeden z nich. Není bez zajímavosti, že členy redakční rady jsou všichni tři sociologové, kteří se ve vedení časopisu vystřídali do roku

1997, tj. Zygmunt Bauman, Władysław Markiewicz a Jolanta Kulpińska. Uvážíme-li, jak rozdílné byly životní i vědecké osudy těchto osobností, nelze než konstatovat, že tato skutečnost záviděníhodným způsobem demonstruje nejen vzácnou kontinuitu ve vývoji polské sociologie posledního půl století, ale také mimořádně tolerantní vztahy mezi jejími předními reprezentanty.

O současném tematickém zaměření čtvrtletníku v maximálně stručné a obecné podobě nejlépe vypovídá formulace pravidelně otiskovaná na druhé stránce obálky každého čísla. Práví se v ní, že „*Studia Socjologiczne* publikují práce ze všech oblastí sociologie, tj. teoretické, metodologické i empirické, jež vyhovují kvalitativním standardům závazným ve světové sociologii. Přednost mají práce věnované analýze základních společenských procesů, zejména těch, které probíhají ve střední Evropě“. Na rozdíl od *Sociologického časopisu Studia Socjologiczne* neotiskují informace, zprávy z vědeckých výzkumů ani čistě popisné příspěvky. Naproti tomu stati, ale zejména recenze jsou ve srovnání s naším časopisem většinou mnohem rozsáhlejší a uveřejněné pokyny pro autory neuvádějí po této stránce žádná apriorní omezení.

První číslo recenzovaného ročníku 2003 je monotematické, věnované prostorové teorii hlasování. Jeho redaktor G. Lissowski je rovněž autorem úvodní stati. Dalšími příspěvky se na něm podíleli J. Haman, D. Przybysz a M. Jasiński, jedna stať je dílem dvou autorů, a to D. Batorského a W. Bartkowského. S výjimkou posledně jmenovaného jsou všichni pracovníky Institutu sociologie Varšavské univerzity, což potvrzuje výraznou orientaci tohoto pracoviště na sociologii politiky.

Vznik a vývoj pojednávané teorie se podle Lissowského datuje od vydání knih A. Downse *An Economic Theory of Democracy* (1957) a D. Blacka *The Theory of Committees and Elections* (1958). V polské vědecké literatuře se této problematice doposud nikdo nevěnoval, takže monotematické číslo je vůbec první polskou publikací z uvedené oblasti. Lissowského stať proto seznamuje čtenáře s po-

čátky a vývojem teorie, s jejími základními pojmy a předpoklady, jakož i s její aplikací při zkoumání voleb a volebního chování. Další stati pak podrobněji rozpracovávají její jednotlivé aspekty a informují o možnostech jejího praktického uplatnění.

První stránky čísla jsou věnovány nekrologu R. K. Mertona, který zemřel 23. února 2003, z pera P. Sztompky, jednoho z nejlepších znalců Mertonova díla nejen v rámci polské, ale i světové sociologie. Sztompka měl s Mertonem četné a obsahově bohaté osobní i intelektuální kontakty a jako vůbec první o něm napsal monografii, která byla vydána v New Yorku roku 1986. Mertonovo klíčové dílo *Sociální teorie a sociální struktura* vyšlo dvakrát v polském překladu (1982 a 2003) se zvláštní autorovou předmluvou. Osobní a blízké přátelské vztahy spojovaly Mertona i s řadou dalších polských sociologů. Sztompka oceňuje zejména nezištnou pomoc, kterou Merton vždy poskytoval mladým polským sociologům během jejich studií i vědeckých stáží v USA. Merton Polsko třikrát navštívil. Roku 1989 mu byl udělen čestný doktorát Jagellonské univerzity v Krakově a o něco později byl jmenován zahraničním členem Polské akademie věd.

Také druhé číslo časopisu je zahájeno nekrologem. E. Hałasová v něm píše o Heleně Znaničské-Łopatové, dceři vynikajícího polského a od druhé světové války amerického sociologa F. Znaničského, která se narodila 2. října 1925 a zemřela 12. února 2003. Jde o významnou americkou socioložku, která získala doktorát roku 1954 na Chicagské univerzitě a později působila na několika menších vysokých školách. Od roku 1969 trvale zakotvila jako profesorka Fakulty sociologie a antropologie na Loyolově univerzitě v Chicagu. Patřila k poválečné, neobyčejně tvůrčí generaci tzv. druhé chicagské školy, vědeckým zaměřením měla blízko k symbolickému interakcionismu. Své výzkumy změn sociální struktury spojovala se studiem interpersonálních vztahů a psychosociálních jevů. Věnovala se rozsáhlým výzkumům sociálních změn americké společnosti i srovnávacím výzkum-

mům v Evropě a v Asii, zejména v Indii. Její zvláštní zájem vyvolávala problematika společenského postavení žen, zejména vdov, starých lidí a také polské menšiny v USA. Z této oblasti publikovala řadu knih a statí. Editorskou a organizačtorskou činností se významně zasloužila rovněž o uchování a šíření díla a vědecké pozůstalosti svého otce. Od roku 1966, kdy poprvé od své emigrace navštívila Polsko, byla v zemi, kde se narodila, ještě několikrát, a to na různých konferencích, sjezdech a sympoziích. Její kontakty s polskými sociology byly vždy intenzivní a její vědecké dílo je v Polsku dobře známé a vysoce ceněné.

Stat' nedávno zemřelého W. Zaborowského *Vývoj sociální struktury – generační pojetí* je příspěvkem ke kolektivní práci, která usiluje o syntézu výsledků empirických výzkumů z projektu „Poláci“, realizovaných v letech 1980–2000 Institutem filozofie a sociologie Polské akademie věd. Autor v ní navazuje na své dřívější studie, v nichž se zabýval problémy polské společnosti v kontextu systémové změny, přičemž nyní se soustředil na generační rozdíly a jejich rostoucí roli v sociální dynamice. Cílem statí je uspořádání výsledků výzkumů z roku 2000 z hlediska situace základních kategorií dnešní sociální struktury v porovnání s jejich postavením v období tzv. reálného socialismu. Strukturální změny jsou nazírány z perspektivy vztahu těch, kteří v transformaci „vyhráli“ a kteří „prohráli“. Důsledně je uplatněn generační kontext srovnávání. Ukazuje se, že výsledky jsou výrazně diferencované v závislosti na tom, v jaké fázi životního cyklu osoby do transformačních procesů vstupovaly, ale také na charakteristických rysech historického období, v němž probíhala socializace dané generace.

Článek M. Czešnika *Volební účast: teoretické předpoklady, explanační modely, empirické analýzy* popisuje úlohu, jaká je volební účast připisována v současných teoriích demokracie, seznamuje s hlavními směry teoretické reflexe této účasti i s nejdůležitějšími výsledky empirických výzkumů hlasování a volební účasti v Polsku.

Stat' *O možnostech chápání estetizace politi-*

ky. Polský případ z pera K. Kubaly je věnována úvahám o kvalitě komunikace mezi hlavními subjekty politiky. Vychází z předpokladů filozofie jazyka, etnolingvistiky, sociolingvistiky a psycholingvistiky, které upozorňují, že jazyk nejen skutečnost prezentuje, ale především ji konstituuje. Základní problém, na nějž autor poukazuje, je nesoulad mezi direktivami politického „marketingu“, kterého používají politikové, a normativními požadavky kladenými na voliče v demokratickém systému. Tato skutečnost vůbec nepřispívá k dosažení jedné z čelných hodnot demokracie, tj. konsensu, a neumožňuje relativně racionální, a nikoli náhodné rozhodování při volbách. Komunikační atmosféra popisovaná autorem na základě empirického studia polského politického diskurzu není příznivá rozvoji občanské společnosti. Estetizaci politiky chápe autor jako odvozeninu postmodernistické teze o estetizaci každodenního života. Domínuje v ní chování založené na metafoře a touze, jež nejsou nejlepším prostředím pro řešení politických problémů. Estetizaci politiky lze tudíž pojímat jako proces, který degraduje demokratickou kulturu, nebo jako distanci od konsensu jako vůdčí hodnoty společenského života.

Autorem poslední statí *Strukturální determinanty sociální integrace: logická analýza teorie meziskupinových vztahů* Petera M. Blaua je Z. Karpiński. Jde v ní o prezentaci i kritickou a logickou analýzu teorie vyložené zejména v Blauově knize *Structural Contexts of Opportunities* (1994) a rozpracované dalšími autory, jejímž hlavním obsahem je problematika vzniku sociálních vztahů mezi členy různých skupin rozlišených podle náboženské příslušnosti, etnického původu, výše příjmů, vzdělání, postavení na trhu práce apod. Autor se pokouší upřesnit definice některých termínů teorie a analyzuje metodologický status jejích jednotlivých předpokladů, tj. abstraktních tezí poukazujících na znaky, jaké musí mít empirická situace, aby na ni mohla být daná teorie aplikována.

Číslo je uzavřeno třemi recenzemi. B. Jabłońska píše o polském překladu knihy P. Bour-

dieua a L. Wacquanta *Pozvání do reflexivní sociologie* (2001), M. Kwiatkowski o čtvrtém svazku *Sociologické encyklopedie* (2002) a A. Mak-symowiczová o práci R. Tadeusiewiczze *Spole-čenství internetu* (2002).

I první stránky třetího čísla patří nekro-логу. A. Sulek jej věnuje J. Karpińskému (17. června 1940 – 22. března 2003), jehož vě-decký zájem byl orientován především na problematiku sociální ontologie a obecné so-ciologické metodologie, jak o tom svědčí např. jeho práce *Úvod do metodologie spole-čenských věd*, *Kauzalitu v sociologických výzku-mech* a *Kultura a pluralita reality*. Po studiích Karpiński působil na Varšavské univerzitě, patřil však k té skupině učitelů, kteří byli po březnu 1968 z politických důvodů donuceni univerzitu opustit. Od roku 1978 žil v zahra-níči a na univerzitu se vrátil až v roce 1997.

Další část čísla patří rubrice nadepsané Diskuse. Jsou v ní přetištěny odpovědi Jana Szczepańského na otázky slovenského socio-loga L. Macháčka, které původně vyšly ve slovenské ročence pro teorii a výzkum mlá-deže nazvané *Sociologie mládeže* 1970. Szczepański byl tehdy čerstvě zvoleným předsedou Mezinárodní sociologické asociace a ta-ké ředitelem Institutu filozofie a sociologie Polské akademie věd. Hlavním tématem roz-hovoru byla problematika mládeže, její tzv. krize na konci šedesátých let, jejích projevů v kapitalistických a socialistických zemích, místa této tematiky v práci uvedené asociace i možností koordinace jejích výzkumů v so-cialistických zemích.

Komentáře k tomuto materiálu umožni-ly L. Macháčkovi, W. Adamskému, R. Boro-wiczovi, B. Fatygové, K. Kosełovi a T. Szlen-dakovi, aby z dnešního hlediska k němu za-ujali stanovisko, aby se vyjádřili k rozdílu v postavení mládeže tehdy a dnes a aby také nastínili, v čem vidí hlavní témata soudobé sociologie mládeže. Redakce chápe zmíněný rozhovor jako příspěvek k nejnovějším ději-nám polské sociologie a vyzývá i další socio-logy mládeže, aby se k diskutované proble-matice vyjádřili.

Mimořádně rozsáhlá stať J. Muchy Her-

bert Blumer jako badatel „rasových vztahů“ je příspěvkem k bližšímu a v jistém smyslu po-někud odlišnému poznání díla tohoto socio-loga, než bylo doposud běžné. Mucha totiž zdůrazňuje, že tento klasik symbolického in-terakcionismu nebyl pouze „mikrosociolog“ a sociální psycholog, ale že se zabýval rovněž makrosociologickými otázkami, např. výzku-my industrializace v různých regionech svě-ta, studiem sociálních hnutí a také rasových vztahů. Právě této složce Blumerova díla vě-nuje Mucha hlavní pozornost, přičemž analy-zuje její základní pojmy, jako je rasa, rasové vztahy i etnické a rasové předsudky. Všimá si rovněž Blumerova pojetí vztahu industrializa-ce a rasových vztahů, budoucnosti těchto vztahů v USA i toho, jaké byly jeho názory na jiné teorie z této oblasti. Stať je uzavřena in-formací o hlavních obhájcích a pokračovate-lích Blumerovy „makrosociologie“.

A. Karwacki a D. Antonowicz se ve stati *Underclass a kultura chudoby v prostředí býva-lých státních statků v kontextu teoretických a in-terpretačních sporů* zabývají naléhavou otáz-kou současné situace bývalých pracovníků jednoho sektoru zemědělské výroby státně-socialistického Polska, přičemž začínají tu-to problematiku do širší souvislosti historic-kých i současných úvah o chápání pojmu un-derclass i pojmu kultura chudoby a rozsáhle zkoumají možnosti jejich aplikace na zmíně-nou sociální skupinu. Dospívají k závěru, že v jejím případě lze mluvit o tom, že se v sou-časném Polsku takováto podtřída se specifickými postoji, normami a hodnotami, jež lze označit jako kulturu chudoby, konstituovala.

Cílem stati *Homo oeconomicus kontra ho-mo sociologicus aneb Proč ekonomové nemají rá-di sociology a sociologové nemilují ekonomy*, kte-rou napsal M. Czwarńo, je specifikovat hlav-ní překážky, jež brání vzájemnému sblížení ekonomie a sociologie. Autor prezentuje on-tologické základy těchto věd, které vycházejí z rozdílného modelového pojetí lidského je-dince, a popisuje i světonázorové difference, jež z toho plynou. Všimá si rovněž toho, jaký vliv mají zmíněné rozdíly na vývoj ekono-mické sociologie.

Číslo obsahuje pět recenzí, z nichž dvě referují o knihách, jež se zabývají i některými stránkami života české a bývalé československé společnosti, a proto jsou pro nás zvlášť zajímavé. První z nich má název *Tajná církev v Československu – antikomunistický protest, přizpůsobení nebo revitalizace katolicismu?* P. Pawliszak v ní píše o knize pracovníka Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego ve Varšavě P. Boryszewského *Církev, která nebyla* (Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN 2002, 237 s.). Podle recenzenta jde o knihu založenou na široce pojatém dotazníkovém šetření provedeném v České republice roku 1998 a na Slovensku o tři roky dříve. Recenzent informuje o způsobu šetření i výběru respondentů, přičemž k obojímu má určité výhrady, které však podle něho dosažené výsledky zásadním způsobem nezpochybňují. Uvádí, že je to první na pramenech založená a komplexní sociologická analýza tajné náboženské angažovanosti v bývalém Československu, a oceňuje, že se její autor zabývá rovněž tím, jaký byl vztah této církve k církvi oficiální a jakým způsobem se tento vztah vyvíjel v nových podmínkách po roce 1989.

Druhá ze zmíněných recenzí, kterou napsala B. Cieślińska, informuje o knize, jejímž autorem je J. Róg a jež má název *Sociálně-ekonomické vztahy v polsko-českém pohraničí* (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2001, 194 s.). Jádrem knihy je prezentace výsledků empirických výzkumů realizovaných v letech 1999–2000 a týkajících se hlavně změn, k nimž došlo po roce 1989 v ekonomickém, sociálním a kulturním životě obyvatelstva uvedené oblasti, a jejich vlivu na kontakty těchto pohraničních národních komunit. Vyústěním práce jsou autorovy poznatky poukazující na to, jak se zde vytváří nový způsob soužití související se vznikem a rozvojem euroregionů.

V čísle byly dále recenzovány tyto knihy (v závorkách uvádím autory recenzí): H. Domański: *Polská střední třída* (2002) (J. Leszkowicz-Baczyński), K. Korzeniewská, E. Tarkowská (red.): *Léta bohatá a léta chudá... Pohled na chudobu v lokálních komunitách* (2002) (A. Kar-

wacki) a T. Szlendak: *Architektonika milostného vztahu. O společenské povaze erotické lásky* (2002) (M. Górecki).

Čtvrté číslo je uvedeno statí E. Hałasové *Formy a funkce sociálního symbolismu. Pragmatická perspektiva*. Autorka v ní dokazuje, že lze spojit symbolický interakcionismus s durkheimovskou tradicí studia sociálního symbolismu, jestliže při tom aplikujeme perspektivu kolektivního jednání a pragmatický přístup. Díky tomu je pak možné překonat omezení kognitivismu zavedeného do sociologické teorie mj. spolu s fenomenologickými názory na symbolismus, což se projevuje v koncepcích P. L. Bergera a T. Luckmanna týkajících se sociální konstrukce reality.

A. Domański v příspěvku *Aktuálnost koncepcí kolektivního chování* polemizuje s názorem, že tato koncepce je překonanou záležitostí. Odvolává se na některé americké autory, kteří ji dnes rozvíjejí. Na základě jejich děl i vlastní argumentace dospívá ke stanovisku, že v diskusi o zmíněné koncepci je třeba překonat zjednodušené interpretace, které nahrazují termín kolektivní chování termínem kolektivní jednání. Teorie kolektivního chování konstruovaná od šedesátých let nemá totiž mnoho společného s tzv. stereotypní interpretací davů, charakteristickou pro teorii predispozice nebo pro evropskou kolektivní psychologii. Dominance paradigmatu kolektivního jednání, kterou můžeme pozorovat v sociologii, způsobuje, že ze zorného pole badatelů uniká zajímavá skupina spontánních a neinstitutualizovaných jevů, jako je např. kolektivní odsouzení, kolektivní fascinace, morální panika apod. Studium kolektivního chování je proto třeba chápat jako určitou alternativu, ale i cenný doplněk jiných přístupů.

Poslední stať čísla *O pojmu racionalizace práva v sociologii* Maxe Webera napsal M. Kaczmarczyk. Reprodukuje a interpretuje v ní tyto klíčové pojmy a témata weberovské sociologie práva: obecné vymezení racionalizace, právo a jeho vznik, formální a materiální racionalizace práva, srovnávací studie týkající se této problematiky a role právníků v racionalizaci práva.